

**IF QAL’ASINING MAHBUSI” ASARIDA MILLIY MENTALITETNING
LISONIY IFODASI**

**Tojiboyeva Muhlisa
Rahimova Ruxshona
Abduxoliqova Diyora
Sheraliyeva Ma’mura
Hasanova Sevinch**

*Samarqand davlat chet tillari instituti talabasi Fransuz tili filologiyasi
fakulteti 4-kurs bakalavri talabalari*

Annotatsiya. *Mazkur ilmiy maqolada “If qal’asining mahbusi” asarida milliy mentalitetning lisoniy ifodalanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida asarda qo‘llangan milliy-madaniy birliklar, obrazli ifodalar, frazeologizmlar, murojaat shakllari, urf-odat va qadriyatlarga oid til birliklarining semantik hamda pragmatik vazifalari o‘rganildi. Asarda xalqning tarixiy tafakkuri, dunyoqarashi, ma’naviy qadriyatlari va etnomadaniy qarashlari til vositasida ifodalanganligi ilmiy jihatdan asoslab berildi. Shuningdek, qahramonlar nutqida aks etgan milliy xarakter, mental xususiyatlar hamda madaniy identifikatsiya masalalari lingvopoetik nuqtai nazardan yoritildi. Tadqiqot natijalari badiiy matnda milliy mentalitetni shakllantiruvchi lisoniy birliklar xalqning ma’naviy olami va ijtimoiy tafakkurini ifodalovchi muhim omil ekanligini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *Milliy mentalitet, lisoniy ifoda, badiiy matn, lingvopoetika, etnomadaniyat, frazeologizm, obrazlilik, semantika, pragmatika, milliy qadriyat, qahramon nutqi, madaniy identifikatsiya.*

**ЯЗЫКОВОЕ ВЫРАЖЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО МЕНТАЛИТЕТА В
ПРОИЗВЕДЕНИИ “УЗНИК КРЕПОСТИ ИФ”**

Аннотация. *В данной научной статье анализируются особенности языкового выражения национального менталитета в произведении “Узник крепости Иф”. В ходе исследования были изучены национально-культурные единицы, образные выражения, фразеологизмы, формы обращения, а также языковые средства, связанные с обычаями и ценностями, их семантические и прагматические функции. Научно обосновано, что посредством языковых средств в произведении отражаются историческое мышление народа, мировоззрение, духовные ценности и этнокультурные представления. Кроме того, с лингвопоэтической точки зрения*

освещены вопросы национального характера, ментальных особенностей и культурной идентификации, проявляющиеся в речи персонажей. Результаты исследования показывают, что языковые единицы, формирующие национальный менталитет в художественном тексте, являются важным фактором выражения духовного мира народа и его общественного мышления.

Ключевые слова: национальный менталитет, языковое выражение, художественный текст, лингвопоэтика, этнокультура, фразеологизм, образность, семантика, прагматика, национальные ценности, речь персонажей, культурная идентификация.

LINGUISTIC EXPRESSION OF NATIONAL MENTALITY IN THE WORK “THE PRISONER OF THE IF FORTRESS

Abstract. *This scientific article analyzes the peculiarities of the linguistic expression of national mentality in the work “The Prisoner of the If Fortress.” During the research, national-cultural units, figurative expressions, phraseological units, forms of address, and linguistic elements related to traditions and values were examined in terms of their semantic and pragmatic functions. The study scientifically substantiates that the people’s historical thinking, worldview, spiritual values, and ethnocultural perspectives are expressed through language in the literary work. Furthermore, issues of national character, mental features, and cultural identification reflected in the speech of the characters are interpreted from a linguopoetic perspective. The results of the study demonstrate that linguistic units shaping national mentality in a literary text serve as an important factor in expressing the spiritual world and social consciousness of a people.*

Keywords: *national mentality, linguistic expression, literary text, linguopoetics, ethnoculture, phraseological unit, figurativeness, semantics, pragmatics, national values, character speech, cultural identification.*

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION)

Badiiy adabiyot xalqning tarixiy xotirasi, ma’naviy qadriyatlari va milliy tafakkurini aks ettiruvchi muhim madaniy hodisa hisoblanadi. Har bir millatning dunyoqarashi, ruhiyati, urf-odatlar hamda mental xususiyatlari avvalo til orqali namoyon bo‘ladi. Shu bois til va mentalitet o‘rtasidagi bog‘liqlik masalasi zamonaviy tilshunoslikning dolzarb yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Ayniqsa, badiiy asarlarda milliy mentalitetning lisoniy vositalar orqali ifodalanishi xalqning etnomadaniy qiyofasini o‘rganishda muhim ilmiy manba vazifasini bajaradi.

“So‘z” inson tafakkuri va milliy ongning eng muhim ifoda vositasidir. Muayyan xalqning tilida uning tarixiy taraqqiyoti, madaniy qarashlari, ijtimoiy tajribasi va ruhiy dunyosi mujassam bo‘ladi. Shu nuqtai nazardan qaralganda, “If qal’asining mahbusi” asari ham milliy mentalitetning o‘ziga xos lisoniy ko‘rinishlarini yoritishda alohida ahamiyat kasb etadi. Asarda xalq hayoti, turmush tarzi, qadriyatlari va insoniy munosabatlar til birliklari vositasida tabiiy hamda ta’sirchan shaklda ifodalangan¹⁹.

Milliy mentalitet tushunchasi xalqning asrlar davomida shakllangan dunyoqarashi, ijtimoiy tafakkuri, ruhiyati va qadriyatlar tizimini anglatadi. Bu mental xususiyatlar tilda, ayniqsa badiiy matnda yaqqol namoyon bo‘ladi. Chunki yozuvchi badiiy obraz yaratish jarayonida xalqning milliy tafakkuriga xos belgilarni til vositasida aks ettiradi. Natijada badiiy asar nafaqat estetik hodisa, balki milliy madaniyatning lisoniy modeli sifatida ham namoyon bo‘ladi.

“If qal’asining mahbusi” asarida qo‘llangan milliy-madaniy birliklar asarning lingvopoetik qimmatini oshirgan. Xususan, milliy urf-odatlar o‘zlar, murojaat shakllari, iboralar, maqol va matallar, tasviriy vositalar xalqning milliy xarakterini ochib berishga xizmat qilgan. Asardagi qahramonlar nutqi orqali milliy tafakkur, ijtimoiy munosabatlar hamda ma’naviy qadriyatlar o‘z ifodasini topgan. Ayniqsa, kattaga hurmat, oilaviy qadriyatlar, vatanparvarlik, sabr-toqat va or-nomus kabi tushunchalar til birliklari orqali badiiy jihatdan yoritilgan.

Bugungi globalashuv davrida milliy identifikatsiya va madaniy o‘zlikni saqlash masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Shu sababli badiiy matnlarda milliy mentalitetning ifodalanish mexanizmlarini tadqiq etish nafaqat filologik, balki madaniy va ijtimoiy jihatdan ham muhim hisoblanadi. Til xalqning ma’naviy boyligini avloddan avlodga yetkazuvchi asosiy vosita bo‘lib, undagi milliy birliklarni o‘rganish xalqning tarixiy xotirasini anglash imkonini beradi.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi “If qal’asining mahbusi” asarida milliy mentalitetning lisoniy ifodalanish usullarini tahlil qilishdan iboratdir. Tadqiqot jarayonida asardagi milliy-madaniy birliklarning semantik va pragmatik xususiyatlari o‘rganiladi, qahramonlar nutqida namoyon bo‘lgan milliy xarakter va etnomadaniy qarashlar tahlil qilinadi.

Shuningdek, frazeologik birliklar, metaforalar, ramziy ifodalar va dialoglarning lingvopoetik funksiyasi aniqlanadi.

Tadqiqotning nazariy ahamiyati shundaki, u milliy mentalitet va til munosabatlarini badiiy matn asosida yoritishga xizmat qiladi. Amaliy ahamiyati esa oliy ta’lim muassasalarida lingvopoetika, matn tilshunosligi, etnolingvistika hamda adabiyotshunoslik fanlarini

¹⁹ Ashurova Dilfuza. Lingvokulturologiya asoslari. – Toshkent: Tafakkur Bo‘stoni, 2021. – B. 45–62.

o‘qitishda foydalanish mumkinligi bilan belgilanadi. Tadqiqot natijalari badiiy asarlarni lingvokulturologik jihatdan o‘rganish bo‘yicha ilmiy izlanishlar uchun muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

Asarda milliy mentalitetning lisoniy ifodasi faqat leksik birliklar orqali emas, balki sintaktik qurilmalar, emotsional-ekspressiv vositalar va nutq uslublari orqali ham namoyon bo‘lgan. Qahramonlarning o‘zaro muloqoti, murojaat shakllari va hissiy ifodalari xalqning madaniy tafakkurini aks ettiradi. Bu esa badiiy matnning xalqning ruhiy-ma’naviy dunyosini o‘rganishdagi muhim lingvistik manbaga aylantiradi²⁰.

“If qal’asining mahbusi” asari milliy mentalitetning badiiy matndagi lisoniy ifodasini tadqiq etishda muhim ilmiy obyekt hisoblanadi. Asardagi til birliklari xalqning ma’naviy olami, tarixiy xotirasi va etnomadaniy qarashlarini aks ettiruvchi lingvopoetik vositalar sifatida namoyon bo‘ladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОД /LITERATURE REVIEW)

Milliy mentalitetning badiiy matnda ifodalanish masalasi zamonaviy tilshunoslik, adabiyotshunoslik hamda lingvokulturologiyaning dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, badiiy asarlarda xalqning tarixiy xotirasi, etnomadaniy tafakkuri va ma’naviy qadriyatlarini til vositasida tadqiq etish ilmiy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi. “If qal’asining mahbusi” asari ham milliy mentalitetning lisoniy ifodasini o‘rganish uchun boy lingvopoetik material sifatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli mazkur tadqiqotda til va mentalitet o‘rtasidagi munosabatlar, badiiy matnning lingvokulturologik xususiyatlari hamda milliy qadriyatlarining semantik ifodasi bo‘yicha olib borilgan ilmiy qarashlar tahlil qilindi.

Til va madaniyat munosabatlari masalasi dunyo tilshunosligida uzoq tarixga ega bo‘lib, bu boradagi dastlabki ilmiy qarashlar xalq tafakkuri va tilning o‘zaro bog‘liqligini asoslashga qaratilgan. Tilning milliy ongini shakllantirishdagi o‘rni haqidagi nazariyalar keyinchalik lingvokulturologiya, etnolingvistika va pragmalolingvistika yo‘nalishlarining shakllanishiga zamin yaratdi. Zamonaviy tadqiqotlarda til faqat kommunikativ vosita sifatida emas, balki xalqning madaniy xotirasini saqlovchi va uzatuvchi fenomen sifatida talqin qilinmoqda. Shu nuqtai nazardan qaralganda, badiiy matn milliy mentalitetni tadqiq etishda muhim lingvistik manba hisoblanadi²¹.

O‘zbek tilshunosligida ham milliy mentalitet va lisoniy birliklar munosabati bo‘yicha muhim ilmiy izlanishlar amalga oshirilgan. Xususan, lingvokulturologik tadqiqotlarda milliy-

²⁰ Mahmudov Nizomiddin. Til va madaniyat munosabatlari. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2020. – B. 73–88.

²¹ Mengliyev Baxtiyor. Hozirgi o‘zbek tilining semantikasi. – Toshkent: Akademnashr, 2022. – B. 101–126.

madaniy birliklarning semantik xususiyatlari, etnografik komponentlari va pragmatik vazifalari keng yoritilgan. Tadqiqotchilar xalqning urf-odatlarini, ijtimoiy qarashlari, ma’naviy qadriyatlarini va tarixiy tafakkuriy til birliklari orqali namoyon bo‘lishini ilmiy jihatdan asoslab berganlar. Ayniqsa, badiiy asarlarda qo‘llanilgan frazeologik birliklar, metaforalar, ramziy obrazlar va dialogik nutq xalq ruhiyatini ifodalovchi muhim vosita sifatida baholanadi.

Badiiy matn lingvopoetikasi bo‘yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda muallif uslubi, obrazlilik, emotsional-ekspressiv vositalar hamda matnning semantik qatlamlari chuqur o‘rganilgan. Lingvopoetik yondashuvga ko‘ra, badiiy matndagi har bir til birligi estetik va semantik yuklama asosida tanlanadi. Shu bois yozuvchi tomonidan qo‘llanilgan leksik birliklar nafaqat voqelikni tasvirlaydi, balki milliy tafakkur va madaniy qarashlarni ham ifodalaydi. “If qal’asining mahbusi” asarida ham milliy mentalitetning til vositalari orqali badiiy ifodalanishi lingvopoetik jihatdan alohida ahamiyatga ega²².

Etnolingvistik tadqiqotlarda xalqning tarixiy tajribasi, dunyoqarashi va urf-odatlarini til orqali avloddan avlodga o‘tuvchi madaniy kod sifatida talqin qilinadi. Milliy mentalitetning shakllanishida xalq og‘zaki ijodi, maqol va matallar, frazeologizmlar hamda obrazli ifodalarning o‘rni muhim hisoblanadi. Shu jihatdan “If qal’asining mahbusi” asarida uchraydigan iboralar va tasviriy vositalar xalqning madaniy xotirasini aks ettiruvchi semantik birlik sifatida tadqiq qilindi.

Mazkur tadqiqotda kompleks lingvistik yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini lingvokulturologik, semantik, pragmatik va lingvopoetik tahlil metodlari tashkil etdi. Lingvokulturologik metod yordamida asardagi milliy-madaniy birliklarning etnografik va madaniy xususiyatlari o‘rganildi. Semantik tahlil orqali til birliklarining ma’no qatlamlari, obrazlilik xususiyatlari hamda konnotativ ma’nolari aniqlashtirildi.

Pragmatik metod yordamida qahramonlar nutqida qo‘llangan murojaat shakllari, emotsional-ekspressiv birliklar va kommunikativ vositalarning funksional xususiyatlari tadqiq qilindi. Bunda nutq vaziyati, ijtimoiy munosabatlar va milliy axloqiy me’yorlarning til orqali ifodalanishiga alohida e’tibor qaratildi. Qahramonlarning nutqidagi hurmat, samimiyat, mehr va sabr kabi tushunchalar pragmatik aspektda tahlil etildi.

Lingvopoetik metod esa asardagi badiiy tasvir vositalarining estetik vazifasini aniqlashga xizmat qildi. Xususan, metafora, epitet, o‘xshatish va ramziy ifodalarning milliy mentalitetni yoritishdagi roli tahlil qilindi. Tadqiqot davomida asarda qo‘llangan obrazli ifodalar xalqning ma’naviy qarashlari va etnopsixologik tafakkurini aks ettiruvchi badiiy vosita ekanligi aniqlandi.

²² Safarov Shavkat. Pragmalingvistika. – Toshkent: Navro‘z, 2021. – B. 56–79.

Shuningdek, qiyosiy-tavsifiy metod asosida milliy mentalitetni ifodalovchi ayrim til birliklarining boshqa badiiy matnlardagi ko‘rinishlari bilan umumiy va farqli jihatlari ham ko‘rib chiqildi. Bu usul milliy-madaniy birliklarning semantik barqarorligini va individual muallif uslubidagi o‘ziga xosliklarni aniqlash imkonini berdi.

Tadqiqot materiali sifatida “If qal’asining mahbusi” asaridagi dialoglar, tasviriy parchalar, frazeologik birliklar hamda milliy-madaniy semantikaga ega bo‘lgan til birliklari tanlab olindi. Ularning funksional xususiyatlari matn kontekstida tahlil qilindi. Tadqiqot davomida milliy mentalitetning til orqali ifodalanish mexanizmlari tizimli ravishda o‘rganildi²³.

Natijada ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatdiki, milliy mentalitet va til o‘rtasidagi munosabat murakkab lingvokulturologik hodisa hisoblanadi. Badiiy matn esa bu hodisaning estetik va semantik jihatdan eng mukammal namoyon bo‘lish shaklidir. “If qal’asining mahbusi” asari misolida milliy mentalitetning lisoniy ifodasi xalqning madaniy xotirasi, ma’naviy qadriyatlari va tarixiy tafakkurini aks ettiruvchi muhim badiiy hodisa sifatida talqin qilindi.

MUHOQAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION)

Tadqiqot jarayonida “If qal’asining mahbusi” asarida milliy mentalitetning lisoniy ifodasi ko‘p qatlamli va murakkab lingvopoetik tizim asosida shakllanganligi aniqlandi. Asardagi til birliklari faqat badiiy-estetik vazifa bajarib qolmay, balki xalqning tarixiy tafakkuri, ma’naviy qadriyatlari va etnomadaniy qarashlarini ham aks ettiradi. Muallif tomonidan qo‘llangan leksik, frazeologik va sintaktik vositalar milliy ruhiyatni ifodalashda muhim funksional ahamiyat kasb etgan.

Asarda milliy mentalitetni ifodalovchi asosiy vositalardan biri milliy-madaniy semantikaga ega bo‘lgan leksik birliklardir. Bunday birliklar xalqning urf-odatlarini, oilaviy qadriyatlari va ijtimoiy munosabatlarini ifodalashga xizmat qiladi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, asarda qo‘llangan ayrim so‘zlar o‘zining denotativ ma’nosidan tashqari, keng konnotativ mazmun ham kasb etgan. Bu esa til birliklarining xalqning ruhiy-ma’naviy dunyosini yoritishdagi imkoniyatlarini namoyon etadi²⁴.

Qahramonlar nutqidagi murojaat shakllari ham milliy mentalitetning muhim ko‘rsatkichlaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Asarda kattalarga hurmat, oilaviy yaqinlik va ijtimoiy masofa kabi tushunchalar murojaat birliklari orqali ifodalangan. Ayniqsa, hurmat mazmunini bildiruvchi til vositalari xalqning axloqiy me’yorlari va madaniy qarashlarini aks ettiradi. Bunday birliklarning pragmatik xususiyatlari qahramonlar o‘rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni tabiiy va ishonarli tasvirlashga xizmat qilgan.

²³ Saidov Saidxon. Badiiy matn lingvopoetikasi. – Toshkent: Fan, 2023. – B. 92–118.

²⁴ To‘xсанов Qodir. Etnolingvistika va milliy tafakkur. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020. – B. 38–54.

Frazeologik birliklarning qo‘llanilishi ham asarning lingvopoetik qimmatini oshirgan. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, frazeologizmlar xalqning tarixiy tajribasi va ma‘naviy qarashlarini mujassamlashtiruvchi muhim til vositasi hisoblanadi. Asarda qo‘llangan iboralar qahramonlarning hissiy holatini kuchli ta‘sirchanlik bilan ifodalash imkonini yaratgan. Shu bilan birga, ular milliy dunyoqarash va etnopsixologik tafakkurning semantik belgilarini o‘zida mujassamlashtirgan.

Muhokama jarayonida metaforik ifodalar va ramziy obrazlarning ham milliy mentalitetni yoritishda muhim rol o‘ynashi aniqlandi. Muallif tabiat hodisalari, ranglar, predmetlar va inson ruhiyati o‘rtasida obrazli bog‘lanishlar yaratish orqali xalqning estetik tafakkurini ifodalagan. Ayniqsa, tabiat tasvirlari orqali insonning ichki kechinmalari va milliy ruhiyat o‘rtasidagi uyg‘unlik badiiy jihatdan chuqur ochib berilgan.

Asardagi dialogik nutq tahlili shuni ko‘rsatdiki, qahramonlarning muloqot uslubi milliy madaniyatning muhim belgilarini aks ettiradi. Nutq jarayonida qo‘llangan samimiylik, mehribonlik va sabr kabi kommunikativ birliklar xalqning ma‘naviy qadriyatlarini ifodalashga xizmat qilgan. Dialoglarda hissiy-ekspressiv vositalarning faol qo‘llanishi esa qahramonlarning ruhiy holatini tabiiy aks ettirish imkonini bergan.

Tadqiqot davomida sintaktik vositalarning ham milliy mentalitetni yoritishdagi ahamiyati kuzatildi. Xususan, ritorik so‘roqlar, undov gaplar va takroriy konstruktsiyalar qahramonlarning hissiy kechinmalarini kuchaytirish bilan birga, xalqning ruhiy olamini ifodalovchi badiiy vosita sifatida namoyon bo‘lgan. Sintaktik parallelizm va emotsional qurilmalar matnning ta‘sirchanligini oshirib, lingvopoetik yaxlitlikni ta‘minlagan.

Muhokama natijalari shuni ko‘rsatdiki, “If qal’asining mahbusi” asarida milliy mentalitet faqat alohida til birliklari orqali emas, balki butun matn strukturasi kompleks tarzda ifodalangan. Asardagi barcha lingvistik vositalar o‘zaro uyg‘unlikda xalqning madaniy xotirasini va etnomadaniy tafakkurini yoritishga xizmat qilgan. Bu esa badiiy matnning lingvokulturologik mohiyatini yanada chuqurlashtiradi.

Shuningdek, tadqiqot davomida milliy mentalitetning gender aspektlari ham bilvosita namoyon bo‘lishi kuzatildi. Ayol va erkak qahramonlar nutqidagi farqlar, hissiy ifodalar va kommunikativ usullar xalqning an‘anaviy ijtimoiy qarashlarini aks ettirgan. Bu holat til va jamiyat o‘rtasidagi uzviy aloqaning yana bir ko‘rinishi sifatida baholandi.

Asarda tarixiy xotira va milliy identifikatsiya masalalari ham til vositasida chuqur yoritilgan. Qahramonlarning o‘zligini anglashi, ajdodlarga munosabati va ma‘naviy qadriyatlarga sodiqligi tilning emotsional-ekspressiv imkoniyatlari orqali ta‘sirchan ifodalangan. Bu esa milliy mentalitetning badiiy matnda individual va kollektiv ong bilan uzviy bog‘liq holda namoyon bo‘lishini ko‘rsatadi.

Muhokama natijalari “If qal’asining mahbusi” asarining lingvokulturologik jihatdan boy badiiy manba ekanligini tasdiqladi. Asarda milliy mentalitetning lisoniy ifodasi xalqning ma’naviy olami, tarixiy tafakkuri va estetik qarashlarini aks ettiruvchi murakkab badiiy tizim sifatida namoyon bo‘ladi.

NATIJALAR (PEZYULTATY / RESULTS)

Tadqiqot natijasida “If qal’asining mahbusi” asarida milliy mentalitetning lisoniy ifodasi turli lingvistik qatlamlar orqali kompleks tarzda shakllanganligi aniqlandi. Asardagi til birliklari xalqning ma’naviy dunyosi, tarixiy tafakkuri va etnomadaniy qadriyatlarini aks ettirishga xizmat qilgan. Badiiy matnning lingvopoetik xususiyatlari orqali milliy ruhiyat va madaniy identifikatsiya o‘zining estetik ifodasini topgan.

Asarda qo‘llangan milliy-madaniy semantikaga ega leksik birliklar xalqning urf-odatlarini va ijtimoiy qarashlarini ifodalashda muhim vosita bo‘lib xizmat qilganligi aniqlandi. Tadqiqot davomida milliy qadriyatlarga oid so‘zlarning konnotativ ma’nosi kuchli ekanligi kuzatildi. Ular matnda oddiy nominativ vazifani emas, balki xalqning ruhiy tajribasi va madaniy tafakkurini ifodalovchi estetik birlik sifatida namoyon bo‘lgan²⁵.

Frazeologik birliklar tahlili natijasida asarda xalqning tarixiy tajribasi va donishmandligini ifodalovchi ko‘plab obrazli iboralar qo‘llanilgani ma’lum bo‘ldi. Ushbu birliklar qahramonlarning hissiy holatini tasvirlash bilan birga, milliy dunyoqarashni ham aks ettirgan. Ayniqsa, sabr, oriyat, mehr, sadoqat va vatanparvarlik kabi tushunchalar frazeologik birliklar orqali emotsional-ekspressiv tarzda yoritilgan.

Qahramonlar nutqining pragmatik tahlili natijasida murojaat shakllari va kommunikativ vositalar xalqning axloqiy me’yorlarini ifodalovchi muhim omil ekanligi aniqlandi. Hurmat ifodalovchi birliklar, samimiy murojaatlar va hissiy-emotsional konstruktsiyalar asarda milliy madaniyatning kommunikativ modelini yaratishga xizmat qilgan. Nutq jarayonida qo‘llangan til vositalari qahramonlarning ijtimoiy mavqei va ma’naviy dunyosini ochib bergan.

Tadqiqot davomida sintaktik vositalarning ham lingvopoetik ahamiyati yuqori ekanligi kuzatildi. Emotsional gaplar, undov konstruktsiyalar, ritorik so‘roqlar va takroriy sintaktik birliklar matnning ta’sirchanligini oshirgan. Bunday vositalar qahramonlarning ichki kechinmalarini tabiiy aks ettirish bilan birga, xalqning ruhiy tafakkurini badiiy umumlashtirishga xizmat qilgan.

Metaforik va ramziy ifodalar tahlili natijasida muallifning obraz yaratish mahorati milliy mentalitetni yoritishda muhim rol o‘ynashi aniqlandi. Tabiat tasvirlari, rang obrazlari va ramziy predmetlar xalqning estetik qarashlari bilan uyg‘un holda qo‘llangan. Bu esa asarda inson ruhiyati va milliy tafakkur o‘rtasidagi semantik bog‘liqlikni kuchaytirgan.

²⁵ Yo‘ldoshev Bobur. Matn tilshunosligi va pragmatik tahlil. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2022. – B. 64–81.

Lingvokulturologik tahlil asosida asardagi til birliklari xalqning madaniy xotirasini aks ettiruvchi muhim vosita ekanligi aniqlandi. Asarda qo‘llangan milliy-madaniy birliklar xalqning tarixiy taraqqiyoti, ma‘naviy qadriyatlari va etnopsixologik xususiyatlari haqida muhim ilmiy ma‘lumot beradi. Bu birliklar matnning semantik yaxlitligini ta‘minlash bilan birga, milliy identifikatsiyani ham ifodalagan.

Natijalar shuni ko‘rsatdiki, “If qal’asining mahbusi” asarida milliy mentalitet individual qahramon xarakteri orqali emas, balki umumxalq tafakkuri darajasida ifodalangan. Muallif qahramonlarning ichki kechinmalari va ijtimoiy munosabatlarini xalqning an‘anaviy dunyoqarashi bilan uyg‘un holda tasvirlagan. Bu esa asarning lingvopoetik va etnomadaniy qiymatini oshirgan.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, badiiy matn milliy mentalitetni o‘rganishda muhim lingvistik manba hisoblanadi. Asarda tilning barcha qatlamlari — leksik, frazeologik, sintaktik va pragmatik vositalar yagona estetik tizim sifatida faoliyat yuritgan. Natijada milliy ruhiyatning badiiy modeli shakllangan.

Shuningdek, tadqiqot davomida badiiy matn va milliy ong o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik yana bir bor tasdiqlandi. Til xalqning tarixiy xotirasini saqlovchi va avlodlarga yetkazuvchi madaniy mexanizm sifatida namoyon bo‘lgan. “If qal’asining mahbusi” asari esa bu jarayonning yorqin namunasi sifatida milliy qadriyatlarning badiiy ifodasini ta‘minlagan²⁶.

Asarda milliy mentalitetning lisoniy ifodasi lingvopoetik, pragmatik va lingvokulturologik jihatdan mukammal tizimni tashkil etadi. Bu esa mazkur asarni til va madaniyat munosabatlarini o‘rganishda muhim ilmiy manba sifatida baholash imkonini beradi.

XULOSA(ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION)

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, “If qal’asining mahbusi” asari milliy mentalitetni badiiy til vositasida ifodalashning yorqin namunalaridan biri hisoblanadi. Asarda qo‘llangan lisoniy birliklar xalqning tarixiy tafakkuri, madaniy qadriyatlari va ruhiy olamini aks ettirishga xizmat qilgan. Muallif tilning estetik imkoniyatlaridan unumli foydalangan holda milliy xarakter va etnomadaniy tafakkurni badiiy jihatdan yoritishga muvaffaq bo‘lgan.

Asarda milliy mentalitetning ifodalanishida leksik birliklarning alohida o‘rni kuzatiladi. Milliy urf-odatlar, qadriyatlar, oilaviy munosabatlar va ijtimoiy qarashlarni ifodalovchi so‘zlar qahramonlarning ichki dunyosini ochib berishga xizmat qilgan. Ayniqsa, milliy-madaniy semantikaga ega birliklar asarning mazmuniy qatlamini boyitib, undagi etnopsixologik holatlarni yanada ta‘sirchan ifodalash imkonini yaratgan.

Frazeologik birliklar va obrazli ifodalar ham milliy mentalitetning lisoniy ko‘rinishini shakllantiruvchi muhim vosita sifatida namoyon bo‘lgan. Asarda uchraydigan maqol, matal

²⁶ Zohirova Mohira. O‘zbek tilida milliy-madaniy birliklar tadqiqi. – Buxoro: Durдона, 2023. – B. 117–139.

va iboralar xalqning asrlar davomida shakllangan hayotiy tajribasi hamda donishmandligini aks ettiradi. Bunday birliklar qahramonlarning ruhiy holatini, ijtimoiy mavqeini va milliy tafakkurini ifodalashda muhim stilistik vazifa bajargan.

Qahramonlar nutqining individual xususiyatlari orqali ham milliy xarakter yoritilgan. Muloqot jarayonida qo‘llangan murojaat shakllari, hurmat ifodalovchi birliklar va emotsional-ekspressiv vositalar xalqning axloqiy me‘yorlari hamda madaniy qadriyatlarini aks ettiradi. Ayniqsa, kattaga hurmat, oilaparvarlik, sabr-toqat va or-nomus tushunchalari dialogik nutqda yaqqol namoyon bo‘lgan.

Tadqiqot davomida milliy mentalitetning faqat leksik qatlamda emas, balki sintaktik va pragmatik vositalar orqali ham ifodalanganligi aniqlandi. Gap qurilishidagi hissiylik, ta’sirchanlik va obrazlilik asarning lingvopoetik qimmatini oshirgan. Muallif tomonidan qo‘llangan emotsional sintaktik konstruktsiyalar qahramonlarning ruhiy kechinmalarini tabiiy va ishonarli tarzda tasvirlash imkonini bergan.

Asarda tabiat tasviri ham milliy tafakkur bilan uzviy bog‘liq holda yoritilgan. Tabiiy obrazlar orqali inson ruhiyati, ijtimoiy muhit va xalqning dunyoqarashi ifodalangan. Bu esa badiiy matnda til va madaniyatning o‘zaro aloqadorligini yana bir bor tasdiqlaydi. Muallif tabiat manzaralarini tasvirlash orqali milliy ruhiyat va estetik qarashlarni badiiy umumlashtirishga erishgan.

Lingvokulturologik nuqtai nazardan qaralganda, “If qal’asining mahbusi” asari xalqning madaniy xotirasini aks ettiruvchi muhim badiiy manba sifatida namoyon bo‘ladi.

Asarda qo‘llangan milliy-madaniy birliklar xalqning tarixiy taraqqiyoti, ma’naviy qadriyatlari va etnopsixologik qarashlari haqida muhim ma’lumot beradi. Shu jihatdan asarni o‘rganish nafaqat adabiyotshunoslik, balki tilshunoslik va madaniyatshunoslik uchun ham katta ilmiy ahamiyatga ega.

Bugungi kunda globallashuv jarayonlari natijasida milliy o‘zlik va madaniy identifikatsiyani saqlash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan milliy mentalitetning badiiy matnlardagi lisoniy ifodasini tadqiq etish xalqning ma’naviy merosini asrashga xizmat qiladi. Badiiy asarlar xalq ruhiyatining estetik modeli sifatida yosh avlodning milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalanishida ham muhim o‘rin tutadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, badiiy matnda til birliklari oddiy kommunikativ vosita bo‘lib qolmay, balki xalqning ma’naviy olami va madaniy tafakkurini ifodalovchi estetik hodisaga aylanadi. “If qal’asining mahbusi” asarida milliy mentalitetning lisoniy ifodasi tilning semantik, pragmatik va lingvopoetik imkoniyatlari orqali chuqur yoritilgan. Bu esa asarning badiiy-estetik qimmatini oshirish bilan birga, uni lingvokulturologik tadqiqotlar uchun muhim manbaga aylantiradi.

Kelgusida mazkur yo‘nalishda olib boriladigan tadqiqotlarda badiiy asarlardagi milliy mentalitetning qiyosiy-lingvistik tahlili, etnolingvistik birliklarning pragmatik xususiyatlari hamda madaniy konseptlarning badiiy talqini masalalarini yanada chuqurroq o‘rganish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Bu esa til va madaniyat munosabatlarini kengroq ilmiy asosda yoritishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ashurova Dilfuza. Lingvokulturologiya asoslari. – Toshkent: Tafakkur Bo‘stoni, 2021. – B. 45–62.
2. Mahmudov Nizomiddin. Til va madaniyat munosabatlari. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2020. – B. 73–88.
3. Mengliyev Baxtiyor. Hozirgi o‘zbek tilining semantikasi. – Toshkent: Akademnashr, 2022. – B. 101–126.
4. Safarov Shavkat. Pragmalingvistika. – Toshkent: Navro‘z, 2021. – B. 56–79.
5. Saidov Saidxon. Badiiy matn lingvopoetikasi. – Toshkent: Fan, 2023. – B. 92–118.
6. To‘xsanov Qodir. Etnolingvistika va milliy tafakkur. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020. – B. 38–54.
7. Yo‘ldoshev Bobur. Matn tilshunosligi va pragmatik tahlil. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2022. – B. 64–81.
8. Zohirova Mohira. O‘zbek tilida milliy-madaniy birliklar tadqiqi. – Buxoro: Durdona, 2023. – B. 117–139.